

Вице-адмирал **ЈОСИП ЧЕРНИ**

НАША РАТНА МОРНАРИЦА У НАРОДНООСЛОБОДИ- ЛАЧКОМ РАТУ

Безусловном капитулацијом оружаних снага бивше Југославије наши су народи остали голоруки и на мору. Италија је запленила свадолна средства бивше Југословенске ратне морнарице, изузев зарача „Загреб“ (уништен експлозијом мунициских комора у Тиватском Заливу 17 априла 1941), неколико малих обалских ратних бродова (уништени у Новоградском мору средином априла 1941), једне подморнице, два торпедна чамца и извиђачке хидроескадриле (17 априла 1941 отишли из Боке за острво Крит, а затим у Александрију где су се придружили снагама британске Средоземне флоте као остатак краљевске морнарице).

У свом развоју у току Народноослободилачког рата Ратна морнарица је прошла кроз три различита периода како у погледу начина дејства њених снага, тако и у погледу форме њихове организације. Први период протеже се од почетка оружаних борби организирана у земљи до капитулације Италије 8 септембра 1943 године; други — до формирања Штаба морнарице НОВ и ПОЈ, а трећи — до победоносног свршетка рата 9 маја 1945 године.

I

Партизанско ратовање, као основна форма народног устанка, имало је своје специфичне облике на Приморју, а поготово на мору. Оно се морало прилагодити војно-географској средини и сопственим средствима ратовања, непријатељским снагама и његовим поступцима, као и осталим условима борбе на мору уопште.

После окупације Југославије и Грчке Јадранско Море је постало део позадне просторије Италије и Немачке у односу на медитеранско ратиште. Њиме су ишле поморске комуникације за пребацивање рудача из Грчке и приморског дела Југославије за Средњу Европу, за превоз потреба за снабдевање окупационих снага Италије у обалском појасу Јадрана и за извлачење производа обалског појаса Југославије у Италију. Ове комуникације тада нису биле непосредно угрожене, јер се на њима још нису испољавала дејства британских поморских и ваздухопловних снага. Релативно редак промет већих

трговачких бродова и веома ретка појава појединачних савезничких подморница у Јадрану нису изискивали организацију систематске противподморничке одбране поморских комуникација. Ни опасност од савезничких морских мина није била значајна, с обзиром на војно-географске и хидрографске услове. Зато су италијанске поморске снаге само повремено вршиле противминско извиђање пописним миноловцима, и то на делу дуж обалске комуникације од Дубровника према Боки Которској и даље према албанским лукама.

С обзиром на општу ситуацију у Средоземном Мору, обале Јадрана биле су уређене само за одбрану од диверзантских десаната, а поједине важније луке и од препада са стране мора. Италијанске поморске снаге биле су концентрисане у лукама јужног Тиренског, Јонског и Егејског Мора, остављајући у Јадрану само мале обалске ратне и помоћне бродове са задатком да контролишу обалске воде.

Главни штаб народноослободилачких партизанских одреда Југославије је у свом првом билтену од 10 априла 1941 године — у циљу ослобођења народа Југославије од окупатора и борбе против домаћих издајника — поставио партизанским одредима следеће главне задатке: уништавање фашистичких одреда, нарочито официра, гестаповца и црних кошуља и њихових домаћих агената, народних издајца и провокатора; рушење комуникација и свих објеката који су служили или могли да буду од користи фашистичким освајачима; онемогућавање окупатору да нашу земљу експлоатише као базу за своје снабдевање било у ком виду; одбрана насеља од фашистичких зулума; потстицање и развијање отпора народних маса дизањем свенародног устанка. У духу ових директива развијало се и партизанско ратовање у нашем обалном подручју и на мору.

После извршених основних припрема и прикупљања најнужнијег оружја, оружана борба у Макарском приморју отпочела је 23 јануара 1942 устанком у Градцу, где је сутрадан, не знајући да се ово место већ налази у рукама партизана, допловила моторна једрењача „Меркур“ са око 90 тона хране за окупаторску војску. Брод је без отпора заробљен, а потом под оружјем пратњом упућен за луку Плоче ради искрцавања и бункерисања хране. Тај датум означава почетак оружане борбе на мору, којој је следио низ диверзантских поморских десаната на полуоток Пељешац и оток Хвар, у циљу уништења окупаторских финансиских и жандармериских станица. Међутим, формирање Првог морнаричког одреда, по одлуци Врховног штаба од 10 септембра 1942 (Дан Морнарице), и Секције за Ратну морнарицу 18 децембра 1942 претстављају веома значајне датуме у њеном развоју.

Полазна база главних дејстава на мору биле су мале луке на подножју Биокова, на коме је дејствовала најпре партизанска чета а затим батаљон „Јосип Јурчевић“ (формиран 6 јуна 1942 на основу Наредбе бр. 6 Команде IV оперативне зоне), који су својом слободном

територијом у том подручју обезбеђивали операциску основицу партизанских поморских јединица.

Од значајних акција у току 1942 године треба поменути потапање багера на ушћу Неретве; ноћу 4/5 маја, заробљавање моторне једрењаче „Мира“, 23 маја, пред луком Подгора, заробљавање и потапање пароброда „Вис“ у луци Живогише, 20 јула, и ослобађање ухапшеника са о. Иж на моторном броду „Софија“ у водама пометног отока.

Поред тога, партизанске групе помораца са Приморја и отока одржавале су живу и непрекидну везу преко мора између отока Средње и Јужне Далмације и појединих тачака на обали, у циљу покретања и непрекидног ширења устанка, прикупљања и пребацивања са отока на копно нових бораца, путника, наоружања, муниције, експлозива и хране.

Према томе, наше партизанско ратовање на мору од самог почетка огледало се у нападима на непријатељске поморске комуникације, с једне, и у одбрани сопствених комуникација, с друге стране, прилагођавајући се средствима и ситуацији. Не само да су наша дејства на мору у току 1942 доказала да је партизанско ратовање у условима народног устанка могуће и на мору, него је крајем ове године изгледало да су сазрели услови за остварење чвршће организације јединица на мору у циљу њиховог даљег уздицања. У таквој ситуацији је Врховни штаб 18 децембра 1942 наредио да се при Штабу IV операциске зоне Хрватске формира Секција за Ратну морнарицу, као орган штаба зоне.

31 децембра 1942 у Макарском приморју заробљено је 6 моторних једрењача са храном и материјалом. Пошто се ови, делом оштећени бродови, нису могли склонити у сигурну луку и поправити, враћени су својим власницима, изузев два брода који су, под именом „Партизан I“ и „Пионир“, задржани и наоружани са по једним тешким митраљезом, док је њихова посада располагала пушкама и бомбама. Ова група наоружаних бродова дејствовала је између Макарске и слива Неретве, и тиме знатно ометала непријатељски саобраћај. Услед дејства наших поморских јединица непријатељ је био приморан да организује конвоје трговачких бродова под непосредном заштитом ратних бродова. За осигурање саобраћаја он је привукао две торпиларке, два помоћна патролна брода, преко 10 патролних чамаца, већи број наоружаних помоћних бродова (тзв. „противпартизанских бродова“) и авијацију.

Но, и поред мера које је непријатељ предузео за заштиту својих поморских комуникација, напади су и даље успешно вршени и запленивани непријатељски бродови са храном и другим материјалом. Иако је непријатељска авијација успела да пронађе и потопи оба наша наоружана брода, ипак су неуморни и неустрашиви партизани успели да пронађу и наоружају подесне рибарске чамце и да са њима наставе нападе на непријатељски поморски промет.

Због слабих веза између Штаба IV оперативне зоне и поморских партизанских јединица у Јужној Далмацији, утицај Секције за Ратну морнарицу на операције на мору није се могао испољавати. Поред тога се и ситуација на копну знатно изменила после непријатељске офанзиве у току јануара 1943 године и напада на подручје Биокова, у вези са његовом тзв. Петом офанзивом у мају и јуну исте године. Тада су наше јединице биле потиснуте на острва, тако да су дејствовале само-стално према ситуацији на мору и потребама борбе на Приморју.

После искрцавања Савезника на Сицилију (10 јула 1943) и прекинутих операција на југу Италије олабавила је италијанска контрола поморских комуникација у далматинским обалским водама. Партизанске поморске јединице су користиле смањење тог притиска за повећање броја борбених пловних средстава на мору опремањем и наоружањем рибарских чамаца, а то је било потребно како у циљу даљег ширења борбе на мору, тако и због све веће потребе за превозом нових бораца за попуну јединица НОВ и ПОЈ.

На осталим секторима нашег Јадранског Приморја, у овом периоду, није долазило до борбених дејстава на мору, већ је вршено само пребацивање бораца и рањеника, као и дотурање хране и потреба између копна и острва у циљу повезивања народног устанка. Наши поморци су формирали приморску чету, која је нападала непријатељски промет у шибенским водама, и организовали групу за вађење мина из мора у циљу добивања експлозива који су затим упућивали на копно ради израде ручних бомби и употребе за рушење комуникација.

II

После капитулације Италије (9 септембра 1943, у часу искрцавања савезничких снага у Салерну, на западној обали Јужне Италије) и разоружања 12 италијанских дивизија које су биле окупирале поморску зону Југославије, као и повлачења италијанских ратних бродова из наших вода у Италију и Трст, скоро цело Јадранско Приморје са отоцима било је ослобођено. У општем народном устанку, у јесен 1943, велик број наших бораца — помораца ступио је под оружје. Наша средства за борбу на мору нагло су се повећала запленом знатног броја малих пловних средстава и њиховим претварањем у помоћне ратне бродове монтирањем заплених непријатељских топова и митраљеза и појачавањем њихове живљавости у борби приручним средствима.

Ослобођена обала и слободне луке омогућиле су успостављање база за наоружане бродове и њихово материјално-техничко збрињавање. Стога су одмах по капитулацији Италије на ослобођеном Приморју формиран штатови морнарице: 9 септембра за подручје Хрватског Приморја и Истре, са седиштем у Цриквеници, под непосредном командом Главног штаба Хрватске; 10 дана касније за подручје

Средње и Јужне Далмације и њених отока јужно од Рогознице, најпре под командом IV оперативне зоне, а доцније под командом 8 корпуса, са седиштем у Подгори, а од 29 септембра у Хвару, и 25 септембра за подручје Северне Далмације од о. Премуда закључно до р. Крке, са седиштем у Биограду на Мору, под непосредном командом Книнског сектора (доцније 19 дивизије). Ови морнарички штабови имали су углавном задатак: да организују и врше транспортовање заплењеног ратног материјала са острва на копно или обратно, да пребацију нове групе бораца са отока у јединице на обалском подручју, да евакуишу интернирце из логора које су Италијани били успоставили на појединим отоцима, да прикуљају пловна средства за извршење превожења и да организују одбрану отока и обале копна од евентуалног искрцавања непријатеља.

Команда морнарице Хрватског Приморја и Истре и једна бригада 13 хрватске дивизије извршиле су 22 септембра 1943 поморски десант на о. Лошињ који је био ослобођен после тродневних жестоких борби. Оточки одред Команде морнарице Северне Далмације успешно је одбио два напада Немаца на с. Преко у циљу заузимања о. Угљена. Поред тога, ова Команда је дигла морске мине које је била положила бивша југословенска морнарица и поставила је нове минске препреке. Команда морнарице Средње Далмације сасредила је своје снаге најпре за евакуацију наоружања и материјала из привремено ослобођеног Сплита на отоке Средње Далмације, а уочи напуштања Сплита, 27 септембра, потопила је све пловне објекте у тој луци које није могла да евакуише због недостатка стручног кадра. Затим је пришла организацији противдесантне одбране отока да би спречила напад Немаца који су свим силама настојали да што пре овладају отоцима ради обезбеђења дужобалске комуникације из Северног Јадрана за Грчку. Њихови покушаји да се из Дубровника искрцају на отоке Шипан и Мљет били су успешно одбијени.

Крајем септембра 1943 Штаб 4 оперативне зоне упутио је па-добраном једну делегацију у Бари са задатком да успостави везу са Савезницима у Јужној Италији¹⁾ и да уз њихову помоћ организује снабдевање наших снага и евакуацију рањеника и збега из Далмације у Јужну Италију.

III

Рад команди морнарице за Хрватско Приморје и Истру, за Северну Далмацију и за Средњу и Јужну Далмацију није био обједињен ни усклађен. На општем, јединственом поморском ратишту Јадранског Мора оне су дејствовале самостално, према ситуацији на поједином подручју и према локалним потребама. Веза између појединих

¹⁾ 22/23 септембра 1943 године делови енглеске 8 армије искрцали су се на источној обали Јужне Италије и на отсеку Бари, 27 септембра, заузели напуштене аеродроме код Фође, а 30 септембра избили на реку Биферно.

штабова није постојала. Зато је Врховни штаб својом наредбом од 18 октобра 1943 именовao Штаб морнарице НОВ и ПОЈ (с тим да организује остале помоћне службе и да у оперативном и организационом погледу буде потчињен Штабу 8 корпуса), са задатком да обједини поједине команде морнарице и да организује јединствену ратну морнарицу; да се активно бори против окупатора и његових домаћих слугу у циљу њиховог уништења и ослобођења земље; да брани острва и да обезбеди поморске комуникације у нашем обалном мору и нашим унутрашњим водама, првенствено између луке Подгоре и о. Биса за оперативне потребе НОВЈ, за њено снабдевање из савезничких база у Јужној Италији, као и за евакуацију рањеника са копна на отоке, односно у Јужну Италију.

Новоформирани Штаб морнарице, који је 26 октобра 1943 почео да дејствује (са седиштем у луци Хвар), приступио је одмах организацији самог штаба, а затим организацији поморских обалских сектора у циљу лакшег командовања и управљања свим расположивим средствима на мору. С обзиром на велику дужину обале и недостатак средстава за везу, Југословенско приморје подељено је у шест поморских обалских сектора. При тој подели тежило се да величина и границе сектора одговарају војно-географским условима, да су довољно јаки за самостално дејство и да команде сектора могу да испољавају свој утицај на додељеном простору.

У току новембра 1943 најпре је успостављена веза са северним далматинским острвима, а затим са Хрватским Приморјем. После учвршћења везе са Јужним далматинским приморјем и његовим оцима, формирани су штабови 2, 3, 4 и 5 поморског обалског сектора, док се формирање 1 и 6 поморског обалског сектора није могло остварити због њихове удаљености и спорости наших пловних средстава (тако да се није могла успоставити веза), и због тога што тамо није било слободне територије на обали.

Сваки поморски обалски сектор имао је у свом саставу:

— једну до три флотиле наоружаних бродова и патролних чамаца (број флотила зависио је од оперативних потреба);

— оточки партизански батаљон;

— батерије обалске артиљерије (према развоју обалске артиљерије на односном сектору);

— мински одред (одред поморске инжињерије);

— јединице службе везе и осматрања;

— транспортни одред;

— лучке капетаније и лучка заступства, и

— бродоградилница и радионице. Тако је крајем јануара 1944 у саставу Ратне морнарице НОВЈ било укупно 17 наоружаних бродова (моторни рибарски бродови и моторне једрењаче) и 75 патролних чамаца (моторне рибарице, рибарски и моторни чамци), неколико малих пароброда, око стотину моторних једрењача и једрењача без мотора, као и већи број рибарица и моторних и рибарских чамаца.

У току октобра 1943 Немци су вршили најжешће нападе у зони Словеначког и Хрватског Приморја и Далмације, са циљем да потисну наше снаге од обале и из обалног подручја и да пресеку њихове прекоморске везе са западним Савезницима. С друге стране, они су морали да обезбеде своју поморску комуникацију из великих лука Северног Јадрана за Албанију и Грчку, која је за њих била веома важна не само ради снабдевања њихових окупационих снага у тим земљама, него и због непоузданости и угрожености сувоземних путева кроз нашу земљу услед дејства наших копнених снага. Да би обезбедили превласт на мору и тиме осигурали источну јадранску поморску комуникацију, Немци су у Јадрану ангажовали следеће поморске снаге: једну стару крстарицу, 13 разарача и торпиларки разних типова, 9 ескортних бродова (корвета), 12 топовњача, 3 средње и 14 малих подморница, 10 миноловаца и минополагача и релативно велик број торпедних чамаца, десантних јуришних чамаца, десантних тенконосаца претворених у топовњаче, наоружаних бродова на пару и моторних једрењача. Поред тога, они су располагали и авијацијом која је базирала на аеродромима у Фурланији и код Мостара. И заиста, они су после упорних борби од 10 новембра 1943 до 19 јануара 1944 овладали обалом Хрватског Приморја и Северне Далмације, као и острвима, изузев острва: Дуги Оток, Корнат, Вис и Ластово. Наиме, наша морнарица је у току 16 и 17 новембра била принуђена да под веома тешким метеоролошким условима евакуише са отсека Подгора — Градац на отоке Средње Далмације јединице 26 дивизије (1 и 11 бригаду и дивизиске делове, 9 бригаду из састава 20 дивизије, Мосорски, Имотски, Макарско-биоковски и Неретвански партизански одред) и око 13.000 избеглица, док се 12. бригада ове дивизије већ налазила на о. Хвару. У тој ситуацији Штаб 8 корпуса је 18 новембра наредио да се формира Оперативни штаб за одбрану отока Средње Далмације, у чији су састав ушли штабови 26 дивизије и Ратне морнарице. Пред крај новембра и у првој половини децембра Ратна морнарица је пребацила са отока на копно 9. бригаду (на отсек Рогозница — Винишће) и све партизанске одреде (на њихова ранија подручја).

Пошто су Немци још 10 новембра заузели отоке Мали и Велики Брвеник, а после жестоких борби од 22 до 25 децембра и о. Корчулу, то је Оперативни штаб 29 децембра 1943 донео одлуку да се евакуишу о. Шолта и о. Брач, да се о. Хвар брани slabим снагама и да се тежиште одбране пребаца на оток Вис, тако да је 31 децембра била завршена прегрупација снага, с тим што су Команда ратне морнарице и Команда 26 дивизије организовале своја командна места на о. Вису. Међутим, Немци су 9 јануара 1944 заузели о. Мљет, 12 јануара о. Шолту, 13 јануара о. Брач и 19 јануара о. Хвар, те су се команде поморских обалских сектора са својим јединицама повукле на слободне отоке (2 ПОС на северни део Дугог Отока, 3 ПОС на јужни део Дугог отока и на о. Корнат, 4 ПОС на о. Вис и 5 ПОС на о. Ластово). На тај начин, комуникација је спајала наше снаге у централном делу

земље од Ливна преко Подгоре, јужно од Макарске и о. Виса са базама Савезника у Јужној Италији, а била је прекинута у обалској зони, на делу Подгоре до Ливна. У међувремену се о. Вис брзо претворио у базу за снабдевање наших јединица које су дејствовале у обалској зони. Зато су уместо главне комуникације преко Подгоре почели дејствовати канали за дотур и евакуацију правцима: о. Вис — о. Ластово — о. Јакљан — Дубровачко приморје; о. Вис — Макарско приморје; о. Вис — о. Дрвеник — Рогозница; о. Вис — о. Жирје — подручје Вранског Језера; о. Вис — о. Дуги Оток — о. Олиб — о. Крк — Хрватско Приморје.

Значај о. Виса, као основне базе и полазне тачке свих тих веза, нагло је порастао. Поставило се питање његове упорне одбране, противно начелима партизанског ратовања и покретне војне, тим пре што је непријатељ био правилно оценио његову улогу и извршио озбиљне припреме да га у току марта и априла 1944 заузме снагама своје војске, морнарице и авијације.

Како при формирању Првог морнаричког одреда у јеку тзв. Четврте офанзиве, тако и по питању држања о. Виса, који је био озбиљно угрожен, Врховни штаб је потпуно правилно проценио војно-поморску ситуацију. Наиме, радило се о томе да се из покретних оперативних снага из унутрашњости земље издвоји једна дивизија и држи на отоку у одбрани да би се обезбедио не само овај оток, него и сигурна база Ратној морнарици која је била неопходна за материјално-техничко обезбеђење оперативне делатности морнарице на нашој обали, јер је било јасно да се она, без такве базе, не би могла одржати као вид регуларне оружане силе. И више од тога. Држање Виса било је неопходни услов за општи, даљи развој и учвршћење морнарице. Њене јединице су тада оперисале на подручју од јужних далматинских отока па до о. Крка на северу. Оне су биле истуриле своје извиђачке органе све до Истре и у залеђе Ријеке, па преко Шибеника, Далматинског Загорја и Биокова до Неретве и Дубровника.

Врховни штаб је 20 јануара 1944 донео одлуку да се о. Вис упорно брани, с тим што је тај задатак поверио 26 дивизији, која је доцније ојачана 3 поморском бригадом. Тиме је био обезбеђен главни ослонац оперативске основице наше Ратне морнарице на линији о. Ластово— о. Вис — о. Жирје — о. Корнат — о. Дуги Оток, са које је она не само дејствовала на дужобалску комуникацију непријатеља и обезбеђивала сопствене канале за дотур и евакуацију према унутрашњости земље, него и нападала на непријатељске посадне јединице на отоцима у циљу њиховог уништења.

У одбрани Виса јединице наше морнарице учествовале су истурањем патрола у циљу благовременог откривања непријатељских дејстава, непосредном одбраном лука Виса и Комиже. Оне су, почев од 19 фебруара, садејствовале нападним дејствима 26 дивизије на отоке Средње Далмације у циљу уништења тамошњих непријатељских посадних снага. Та дејства су постепено нарасла од мањих на о.

Хвару, ноћу 19/20 фебруара и 22—25 марта, до већих на о. Мљету и о. Корчули, од 19—25 априла, на о. Шолти, од 9—11 маја, и на о. Брачу, од 31 маја до 5 јуна 1944, — у којима су учествовале и савезничке јединице са о. Виса. 25 маја заузет је и Пелагруж, најистуренији оток Далмације. У току септембра и у првој половини октобра јединице морнарице биле су веома активне и на подручју Северне Далмације и Кварнерића, нападајући и уништавајући непријатељске гарнизоне на о. Пагу, о. Крку и о. Цресу.

Почетком септембра 1944 Команда ратне морнарице приступила је припремама за организацију Првог поморског обалског сектора који је обухватао углавном обалу Словеначког Приморја са Трстом. Језгро Штаба тог отсека пребачено је у с. Локве на Словеначком Приморју (где се налазио Штаб 9 корпуса) и тамо се 25 септембра формирало као Морнаричка група при 9 корпусу. 1 новембра формирана је Морнаричка чета, а 28 јануара 1945 Одред морнаричке пешадије 1 поморског обалског сектора, који је дејствовао у саставу 30 дивизије 9 корпуса. Задатак 1 ПОС је био да дејствује у правцу обале Словеначког Приморја и Трста, да прикупља све податке у вези са луком и лучким постројењима Трста и да се припрема за брзо овладавање и обезбеђење тих постројења када отпочну борбе за сам град.

16 октобра упућено је са о. Виса преко Барија у Главни штаб за Србију језгро Штаба Речне ратне флотиле, са задатком да обједини и организује снаге Ратне морнарице на нашим пловним рекама, да садејствује копненим снагама у њиховим операцијама и да организује и успостави саобраћај на пловним рекама. Ово језгро је 28 октобра стигло у Главни штаб за Србију који је 2 новембра од њега формирао Команду речне пловидбе.

Крајем септембра и почетком октобра 1944 јединице ратне морнарице вршиле су превозење јединица 26 дивизије са о. Виса на подручје Јужне Далмације (Пељешац, Неум, Клек), на о. Брач и у рејон Сплита и Шибеника, у циљу ослобођења Јужне и Средње Далмације. Пешадиске јединице у саставу морнарице учествовале су са јединицама 26 дивизије у ослобођењу отока и вршиле сталне акције са задатком уништења непријатељских снага на њиховом подручју.

Јединице 10 херцеговачке бригаде ослободиле су Сплит 26 октобра, а 27 Херцегови и обале Боке Которске до с. Ђеновића и тиме створиле услове за организацију 6 поморског обалског сектора који је почео да дејствује 6 новембра 1944 године.

31 октобра 1944, када се Штаб морнарице преместио са о. Виса у Сплит, у саставу наше ратне морнарице налазило се: 6 наоружаних бродова, 60 патролних чамаца, 12 пароброда, 216 моторних једрењача, 15 једрењача без мотора, 50 моторних лента и чама и 12 специјалних бродова.

Обезбеђење и држање о. Виса, као базе за ратну морнарицу, омогућило је прикупљање и уздизање драгоцених кадрова трговачке

морнарице и бродограђевне индустрије, који су нам били неопходно потребни у току рата. О замашности промета морем у времену од капитулације Италије 9 септембра 1943 до ослобођења Далмације 26 октобра 1944 — говоре бројке. У том раздобљу пребачено је 90.000 бораца, 11.600 рањеника и 110.000 путника и избеглица. У малим бродоградилштима на нашим отоцима извучено је на копно око 60 моторних једрењаца ради поправке на бродском телу и на моторима. Из мора је извађено, поправљено и поново увршћено у саобраћај 40 моторних једрењаца. У нашим базама у Јужној Италији, које смо тамо организовали, наши радници су извукли на копно и поправили 113 бродова, а поново је оспособљено за пловидбу укупно 146 бродова.

После ослобођења далматинске обале са острвима и Црногорског Приморја са Боком Которском наша Ратна морнарица добила је нове задатке: да изврши концентрацију свих снага и средстава за борбу на мору у правцу Хрватског Приморја и Истре ради даљег тучења непријатеља и коначног ослобођења земље; да обезбеђује наше отоке и обале на Јадрану од било ког дејства са стране мора; да врши оперативно превозење јединица НОВ, нарочито јединица 8 корпуса; да организује и обезбеђује поморске комуникације дуж наше обале ради снабдевања војске и народа и да обнови индустрију и техничка постројења на обали са циљем да што пре послуже потребама вођења рата и живота становништва.

У току новембра и децембра 1944 и од јануара до априла 1945 јединице наше Ратне морнарице извршиле су низ акција на Паг, Раб и Иловик у циљу уништења непријатељских посадних снага.²⁾ Оне су од 30 јануара до 6 фебруара 1945 из подручја Задар — Шибеник пребациле главнину 26 дивизије на подручје Макарског приморја ради њеног учешћа у Мостарској операцији. Том приликом транспортовано је морем 11.000 бораца, 800 коња, 55 кола и 870 тона муниције и ратног материјала. Оне су, исто тако, по завршетку Мостарске операције, од 24 фебруара до 4 марта са отсека Макарског приморја пребациле

²⁾ 8 новембра формиран је Кварнерски одред морнаричке пешадије (у чији је састав ушло два батаљона морнаричке пешадије из Другог и по један батаљон из Трећег и Четвртог поморског обалског сектора), са задатком да врши препаде на непријатељске гарнизоне на отоцима Кварнера и Хрватског Приморја, као и на о. Паг, у циљу њиховог уништења, и да учврсти одбрану острва истурених према непријатељу (о. Премуда, о. Силба, о. Олиб, о. Ист). 9 фебруара 1945 формиран је и Кварнерски поморски одред (у чији су састав ушли: 1 флотила наоружаних бродова, 2, 3 и 4 флотила патролних чамаца и 5 флотила помоћних бродова), са задатком да одржава повољан оперативни режим у водама Кварнерића и Северне Далмације, да се бори са непријатељским лаким поморским снагама у циљу њиховог уништења и да у садејству са јединицама Кварнерског одреда морнаричке пешадије врши оперативна и снабдевачка превозења за рачун јединица Народноослободилачке војске.

Поморски обалски сектори организовали су противдесантну одбрану отока и обале на тај начин што су поставили обалске батерије од заплењених артиљеријских оружја, што су развили службу обалског осматрања и јављања и обезбедили обалски руб распоредом јединица морнаричке пешадије.

снаге 26 дивизије на отсек Задар, и то око 17.000 бораца, 1.700 коња, 230 кола и 1.565 тона муниције и ратног материјала.

Ослобођена обала са њеним лукама, боља и бројнија средства за везу, знатно појачан пловни парк, а пре свега све обимнији и одговорнији задаци ратне морнарице на мору и на обали изискивали су извесну реорганизацију њене територијалне поделе. Тако је наше Приморје од Тршћанског Залива до Бојане подељено на Поморску команду Северног Јадрана (која је обухватила морско подручје и обалу од границе према Италији до закључно о. Пага и о. Лошиња), Поморску команду Средњег Јадрана (која је обухватила морско подручје и обалу до Корчуланског и Неретљанског Канала (закључно са с. Градац) и Поморску команду Јужног Јадрана до границе са Албанијом.

У састав поморских команди (које су формиране 16 марта 1945) ушло је: по три поморске обалске команде, флотила наоружаних бродова, флотила патролних чамаца, одред миноловаца, служба обалског осматрања и јављања, јединице обалске артиљерије, јединице морнаричке пешадије, лучке извршне власти, јединице поморског саобраћаја и бродоградилшта и радионице.

У току Тршћанске операције наша Ратна морнарица је садејствовала на приморском крилу IV армије. Поред осигуравања њеног левог бока, она је учествовала и у поморским десантима на о. Пат и на отоке Хрватског Приморја и Кварнера, све до десанта 9 дивизије на источну обалу Истре, вршећи оперативна и снабдевачка превозења морем за рачун јединица армије. Обезбеђујући поморске комуникације, она је у знатној мери олакшала веома брзо и победоносно наступање IV армије са простора Карлобаг — Бихаћ — Книн ка северозападу до Трста и р. Соче.

Кварнерски одред морнаричке пешадије је 3 маја ослободио Пулу и том приликом заробио око 2.000 немачких официра и војника, док је 5 маја патролни чамац ПЧ-8 допловио у ослобођени Трст.

Од новембра 1943 године до завршетка рата пловне јединице наше Ратне морнарице извршиле су 43 самосталне акције на мору. Оне су учествовале и у 17 здружених операција са јединицама 26 дивизије и IV армије, вршећи при томе и своје сталне задатке — заштити сопствених поморских комуникација и транспорта морем, одржавање везе између јединица и организација НОП на острвима и обалном појасу од Истре до Дубровника и обезбеђење ослобођене територије.

У току Народноослободилачког рата наша Ратна морнарица је потопила 7 непријатељских ратних и 12 транспортних бродова и пловних објеката, запленила 20 непријатељских ратних и наоружаних бродова и 37 моторних транспортних пловних објеката, 202 топа и минобачача, 16.939 комада лаког пешадиског наоружања, 25 рефлектора, 30 радио-станица и 135 бачава експлозива, убила 627 и заробила 3.189 непријатељских официра и војника, из мора извадила око 200

морских мина и више од 20 тона експлозива доставила диверзантским групама које су дејствовале на отоцима и у обалном појасу. Њен транспортни део пароброда (7 реморкера, 270 моторних једрењача, 15 једрењача без мотора и 16 специјалних бродова), поред учествовања у здруженим операцијама и оперативном превозењу за рачун 26 дивизије, 8 корпуса и IV армије, у току рата пребацио је са Приморја и отока на о. Вис око 16.000 рањеника и 35.000 избеглица, око 800.000 путника — бораца и припадника НОП-а са копна на отоке и обратно, и око 250.000 тона хране и материјала за потребе армије и народа.

Упоредо са поморским саобраћајем уређивана је лучка и прометна служба. Систематски рушене и потопљеним пловним објектима затрпане луке делом су рашишћене, тако да је за поморски саобраћај оспособљено више од 4 км оперативне обале, са дужином од 4—7 метара у главним лукама.

Пошто су потребе саобраћаја изискивале интензивно одржавање и стално повећавање пловног парка, Ратна морнарица је оспособила за рад и покренула 12 бродоградилница са више од 3.000 радника, док је једна екипа од 200 људи (од којих 60 ронилаца са 25 ронилачких чамаца) подигла из мора 68 од близу 400 потопљених пловних објеката на нашој обали.

У циљу што брже обнове земље и нормализовања живота, наша Ратна морнарица је учествовала и у радовима за потребе војно-позадинских и народних власти, тј. на оспособљавању или оправци електро-енергетске мреже Задра, Сплита, Корчуле, Дубровника и Боке Которске, електричних централа у Сињу, Имотском, Трпњу и Велој Луци и танкова за течна горива у Солину и Дубровнику, на поправци железничких мостова преко Јадра код Солина, преко Чиколе код Дрниша и Крке код Книна и на пребацивању железничких локомотива са тендерима из Дубровника и Сплита и из Сплита за Солин.

Команда речне ратне флотиле, поред борбених и оперативних задатака на Сави, организовала је Дирекцију речне пловидбе и Управу речног саобраћаја и на тај начин омогућила експлоатацију речне артерије наше земље за транспортовање хране, горива и материјала за потребе армије и становништва.

IV

Из ових кратких сухопарних хронолошких података о развоју наше Ратне морнарице, о њеним борбама и организациским облицима, може се видети да се она рађала из малих партизанских група и јединица помораца и рибара. Док су се у почетку 1943 године у њеном саставу налазили само наоружан рибарски брод „Партизан“ и наоружан моторни рибарски чамац „Пиониер“, дотле су њене снаге у току рата — кроз борбе и акције — постепено расле, трпеле губитке, опо-

рављале се и даље нарастале, благодарећи оспособљавању за борбу на мору расположивих пловних објеката, заплени непријатељских бродова и наоружања, као и мобилизацији и опремању ослобођених пловних објеката. Тако су се у њеном саставу на крају рата, априла 1945, налазиле следеће пловне снаге:

— флотила наоружаних бродова (9 наоружаних рибарских бродова и једрењача);

— флотила већих патролних чамаца (11 наоружаних рибарских и моторних чамаца);

— девет флотила малих патролних чамаца (51 мали наоружани рибарски или моторни чамац) и

— транспортна флота од 165 мобилисаних бродова за транспортне потребе.

Копнене снаге за осигурање острва и обалног руба које су се налазиле у саставу морнарице имале су: девет батаљона морнаричке пешадије (1.493 борца) и 44 батерије од 47 до 190 мм и 1.418 бораца.

На пловним рекама, у саставу Речне ратне флотиле, налазили су се: Дунавска флотила (4 патролна чамца), Савска флотила (3 патролна чамца, 5 наоружаних моторних чамаца и 4 јуришна чамца) и Транспортна флотила (5 путничких пароброда, 7 парних реморкера, 13 моторних бродова, 35 моторних шлепова, 83 шлепа без мотора, 10 шлепова — танкера, 2 моторне дереглије и 65 дрварица), тј. свега 1.047 бораца и 2.248 лађара и намештеника.

Рађање наше Ратне морнарице у пламену општенародног устанка, њен пораст и оформљавање кроз борбу, акције и рад у току рата имају огроман значај како за њено стварање као вида оружане силе наших народа, тако и за њено унутрашње морално-политичко учвршћење — за формирање прекаљених, искусних и проверених кадрова, за монолитност њених редова, за развој свести о јединству свих наших снага које плоче морем и стоје на бранику морских граница наше домовине.

Преко мора, путем морнарице, материјализована је углавном веза између Врховне команде и западних Савезника и дотурана материјална помоћ како у циљу што ефикасније заједничке борбе против фашистичких освајача, тако и за живот и рад становништва. Преко мора је евакуисано на хиљаде рањеника чији су живот и здравље на тај начин најцелисходније сачувани. На хиљаде избеглица склонило се под њеном заштитом преко мора испод фашистичког зулума.

У операцијама 26 дивизије и 8 корпуса за ослобођење Далмације, као и у победоносном походу IV армије на Трст, наша Ратна морнарица је не само омогућила овим јединицама да веома успешно

маневрују преко мора, — да изврше промену правца удара својим главним снагама и да обиђу приморско крило непријатељских снага, — него је путем поморских комуникација осигурала и њихово снабдевање муницијом, храном и техником, као и попуњавање новим младим борцима.

Иако рат на мору не обилује блиставим операцијама, окружењем и уништењем крупних непријатељских групација и заузимањем широких просторија, ипак понекад заблесне нека акција или операција, краткотрајно и пресудно за једног од учесника. Рат на мору углавном је упорна и ванредно напорна даноноћна борба се елементом у који се уплићу дејства непријатеља, борба за одржавање превласти на подручју извођења операција и у сопственом обалном мору, која обезбеђује сигурност сопствених морских граница. Кроз заједничка дејства већ у току рата копнена војска и ваздухопловство научили су да признају и цене тај такоређи невидљиви, скромни али зато не мање мукотрпни и неопходни рад. С друге стране, ратујући заједно са копненом војском и ваздухопловством, наша Ратна морнарица је упознала карактер и суштину борбе на копну и у ваздуху, и схватила шта се од ње тражи да би резултати заједничког дејства били што бољи и шта они могу да учине да би њена сопствена дејства била што успешнија. Зато је нужно да се та искуства и у мирно доба негују и даље развијају кроз разне заједничке вежбе ради учвршћивања јединства оружаних снага и да се, поред тога, сваки од њених елемената понаособ што више усавшава да би у заједничком раду могао дати што већи допринос.

Обухватајући својом организацијом трговачку морнарицу, поморски саобраћај, службу спасавања на мору и бродограђевну индустрију, наша Ратна морнарица је и њихова стремљења целисходно укључила у опште народне напоре ослободилачког рата. У току рата је исковано јединство свих наших помораца и људи везаних за море и поморску привреду. Најоданији и морално-политички највреднији поморски кадрови у земљи и са бродова у иностранству ушли су у редове морнарице, тако да су већ пред крај рата ударени темељи нашем бродарству, поморском саобраћају и бродограђевној индустрији. Њихов развој и задаци убрзо су тражили да се одвоје и осамостале, али су као заједничко благо остали јединство створено у заједничком ратном напору као и свест о значају мора за наше народе како у току рата, тако и за стварање и одржавање њихових благостања у току мира.

Проширење општенародног устанка на море и стварање наше Ратне морнарице у току рата свакако је појачало борбу против фашистичких освајача, јер је унело још једну компоненту у општи ратни напор. Овде је нарочито карактеристично то што смо почели са веома скромним средствима и што смо, и поред тога, постизали велике успехе. О томе речито говоре многе акције и операције, о којима је већ било речи. Ти успеси су утолико значајнији што су постизани у

тако неповољним условима и у време када су наши непријатељи још били веома јаки на мору, копну и у ваздуху, и у време када смо тако рећи били сами. Поставља се питање: чиме се могу објаснити такви успеси? Пре свега, треба истаћи огромну улогу нашег човека, његову тежњу за слободом, његову упорност и огромне напоре, његове радне навике и искуства, као и способност и умешност у импровизацијама да и скромна поморска средства целисходно искористи. Томе треба додати и наше поморске традиције и љубав према мору, нарочито приморског становништва. Ту, свакако, треба истаћи и смисао за организацију коју је испољио и наш морнарички кадар како у току рата, тако и у послератном периоду. То очигледно показује велики садашњи напредак и развој наше Ратне морнарице. А да би успеси били још већи, поред коришћења ратног искуства у изградњи и даљем развоју Ратне морнарице, нужно је да имамо и снажну поморску привреду, јер је она темељ снажне ратне морнарице, извор њених материјалних и људских резерви.
